

ביאורים

סיבות שונות מונעות מאיתנו את הכוונה בתפילה. שתי הבולטות שבהן הן חוסר ההבנה של משמעות מילות התפילה וחוסר הבנת התהליך שהתפילה בונה, קומה על גבי קומה. בדבריו כאן מבאר ריה"ל את הסדר והשיטתיות הקיימים בתפילת העמידה. מעניין לשים לב לכך ששלוש הברכות הראשונות (לאחר שלוש הברכות הפותחות - אבות, גבורות וקדושה) בתפילה קשורות בדעת - שימת לב לכך שמחשבתו של האדם תהיה לפי התורה ולא תהיה בה טעות. בקשת הדעת, התשובה על התורה ועל העבודה, והסליחה שהיא בקשת ההתיישרות לאחר הנפילה. את תוצאת הברכות הללו אנו מבקשים בברכה הבאה - הרווחה ממצבנו הנוכחי הנרדף והבוזי, בקשת הגאולה והפדות. לאחר מכן אנו מבקשים בריאות הגוף והתמדת המצב הזה על ידי ברכת הארץ והגשמים. בברכה הבאה אנו מבקשים על השבת נדחי ישראל. הבקשה הבאה היא המלכת ה' עלינו. לאחר מכן וכפועל יוצא מכך - הכרתת הרשעה מן העולם. הבקשה הבאה היא קיום הצדיקים - הסגולה שנשארה לאחר ביעור הסיגים. בקשת בנין ירושלים מבטאת את הכמיהה להשבת מקום זה למקום השראת הנבואה כאשר מיד לאחר מכן מגיעה הבקשה על ביאת המשיח. בקשת שומע תפילה היא בקשה כללית על התפילה שהתפללנו. הברכה הבאה, עפי"י ריה"ל היא הבקשה להחזרת הנבואה - "ותחזינה עינינו...", שנוכה לחזור ולראות בעינינו את מחזה הנבואה. הסיום הוא בתפילת ההודיה על כל הטובה שמעניק לנו ה' בחסדיו. גם הסיום - ברכת עושה שלום הוא ביטוי ליעד הכללי שאותו מבטא החסיד בעבודתו - השלום הוא ברכה כללית - ההשלמה והאחדות בין כל החלקים המפורדים. זהו ההפך מהפירוש המבקש רק את טובתו הפרטית האישית. גם מלך כוזר, בסיום דברי החבר, מדגיש את הקשר המוחלט בין העולם הזה לעולם הבא בחייו של החסיד, עוד ביטוי למבטו הכללי והטוב על העולם.

הרחבות

סדר הברכות בתפילת שמונה-עשרה

והראשונה מהבקשות בעדיפות - בקשת השכל וההשראה, הואיל ובהם יגיע האדם אל ההתקרבות לאלהיו. ריה"ל מסביר מדוע הברכות סודרו דווקא בסדר זה. מקור הסדר הוא בגמרא. הגמרא במסכת מגילה מספרת ששמעון הפקולי הסדיר את הברכות לפני רבן גמליאל ביבנה ושם היא מסבירה מדוע היה צורך בכל ברכה ומדוע נתקנה דווקא במקומה [מגילה יז, ב]. דברי החבר פה הם המשך למה שאמר באות יז, שם ביאר את הצורך בברכות הראשונות: "אבות", "גבורות" ו"אתה קדוש".

טעם הכריעה בברכת 'מודים'

ויכרע פריעת 'מודים' בברכת הודיה, אשר היא כוללת ההודאה בחסדו יתעלה והתודה עליו גם יחד. מקור החיוב בכריעה ב'מודים' הוא בגמרא בברכות: "ת"ר אלו ברכות שאדם שוחה בהן באבות תחלה וסוף בהודאה תחלה וסוף". לפי רש"י, טעם הכריעות הוא שנכניע ונשפיל עצמנו לפני הקב"ה. לכן אדם גדול (כהן גדול למשל) צריך לכרוע בסוף כל ברכה [ברכות לד.].

הקול יהודה שואל מדוע אין ריה"ל מזכיר בדבריו על "ברכת אבות" את חיוב הכריעה. הרב הנזיר, בביאוריו לכוזרי רוצה לומר ש"טעם הכריעות ב'מודים', בסמיכות יפה, כאלו תפילתנו נמלאה: ותחזינה עינינו, והננו משתחוים, כורעים ומודים". לפי דבריו, ריה"ל מכוון פה לטעם שונה מדברי רש"י, אנו משתחוים בשל ההודאה על שמיעת ה' את תפילתנו.

שאלות לדין

למה אי אפשר שלא יחטא האדם? ואם ברור שיחטא, למה שהקב"ה יסלח?
מה הבקשה ב"ותחזינה עינינו"? מה משמעות הדבר שאדם מבקש נבואה?

סדר ברכות
שמונה עשרה

והראשונה מהבקשות בעדיפות - בקשת השכל וההשראה, הואיל ובהם יגיע האדם אל ההתקרבות לאלהיו, ולפיכך הקדים "אתה חונן לאדם דעת", קשוירה למה שאחריה, רצוני לומר "הרוצה בתשובה", כדי שיהיו אותן החכמה והדעת והבינה בדרך התורה והעבודה, כאמרו "השיבנו אבינו לתורתך". ומפני שאי אפשר לאדם מבלי חטא, התחייבה הבקשה על סליחת החטא בדעותיו ובמעשיו בברכת "חונן המרבה לסלח". ומחבר אל זאת הבקשה את תוצאת הסליחה וסימנה, והיא ההרחקה ממה שאנחנו בו, ופוחתח "ראה נא בעינינו וריבה ריבנו" וחותם ב"גואל ישראל". אחר כן מבקש על בריאות הגופות והנפשות, וסומך לזאת הבקשה זמון מזוהם לשמירת פחם ב'ברכת השנים'. אחר כן מבקש על קבוצת הכלל ב"מקבץ נדחי עמו ישראל", וסומך לו הראות הצדק והסתדר המצב במאמר "ומלך עלינו אתה לבדך". אחר כן מבקש בעור הרשעה והכרתת הפסירה ב'ברכת המינים', וסומך לה שמירת הסגולה שהורה, כאמרו "על הצדיקים". אחר כן מבקש השבת שבות ירושלים ועשייתה מקום לענין האלהי, וסומך לה הבקשה על משיח בן דוד ופנאי מן הצרכים העולמיים. אחר כן הבקשה על קבלת התפלה ב"שומע תפלה", וסומך לה הבקשה להמצא השכינה, נראית בעין, כמו שהיתה לנביאים ולחסידים וליוצאי מצרים, ומבקש "ותחזינה עינינו", וחותם "המחזיר שכינתו לציון". וידמה שהשכינה נצבת ממוולו וישתחוה לנכחה, פאשר היו ישראל משתחוים בראותם השכינה, ויכרע פריעת "מודים" בברכת הודיה, אשר היא כוללת ההודאה בחסדו יתעלה והתודה עליו גם יחד. וסומך לה "עושה שלום" שהיא החתימה, כדי שתהיה הפרידה מלפני השכינה בשלום.

כאמר הפנאי: לא נשאר לי מקום קושיה, הואיל ואני רואה כל הענינים מסודרים ועשויים כתקונם. ומה שהייתי מבקר אותו, והוא מעוט מה שאני רואה בתפלותיכם מהזכרת העולם הבא, כבר טענת לי בו כי מי שמבקש הדבקות באור האלהי בחייו, עד שמבקש לראותו בעיניו, ומבקש מדרגת הנבואה - ואין לאדם קרבה אל ה' יותר ממנה - הרי אין ספק שהוא כבר בקש על מה שהוא יותר מהעולם הבא, ואם ישיגו ישג לו העולם הבא, כי מי שדבקה נפשו בענין האלהי והיא טרודה במקרי הגוף ומכאוביו, על אחת כמה וכמה שתדבק בו כשתפדר ותעזב אלה הפלים המטנפים.

מיעוט הזכרת
העולם הבא
בתפילה

ביאורים

העיקרון המובא בפסקה זו מלווה את ספר הכוזרי וחורז אותו מתחילתו עד סופו. יישום מדויק ומסור של ציווי ה' משמעותי וחשוב יותר מכל ביטוי נרגש וחוויתי. עובד האלוהים אינו מונע מתחושות ומחוויות בלבד, הוא פועל על פי הנחיות ברורות. הנחיות אלה מגדירות מתי מעשיו של האדם מקרבים אותו אל ה' ומתי הם מרחיקים אותו ממנו. עובד האלוהים לא מדבר אודות האל, הוא פשוט חי בכל רגע מחייו על פי רצונו. נוכחות האל מלווה אותו בכל רגע ולא רק בדיבורים ובתחושות. המשל מתאר מהו ההבדל בין אלה המגדלים בפייהם את המלך, מהללים אותו ומשבחים אותו ובין מי שהמלך קירבו, והתייחס אליו באופן אישי. בצאתה לדרך מבקשת הקבוצה הראשונה מן המלך שיגונן עליה מפני הנוזקים שבדרך. הם מאמינים שזכות דברי השבח ששיבחו את המלך יובילו ליחס מועדף כלפיהם. מקורבו של המלך נראה להם כמי שלא יזכה להגנה, שכן הוא לא הליל ושיבח את המלך כמותם. טעותם נובעת מן המחשבה שחויית קשר בלבד מביאה להשגחה. קרובו של המלך לא פנה אל המלך רק בדברי שבח. הוא פעל לאורך כל הדרך על פי רצונו של המלך, לא על פי אומד והשערה בלבד. ביטחונו בהגנה שהמלך יעניק לו בדרך נובעת מתוך חויית הקרבה הממשית שהוא חש לאורך כל חייו קודם לכן. קרבה שנובעת קודם כל מיישום מדוקדק של רצונו של המלך. במשל זה הבהיר שוב ריה"ל עד כמה הקשר בין מצבו של החסיד בעולם הזה קשור למצבו בעולם הבא.

הרחבות

ה'קל וחומר' הנלמד מאנשים אחרים לעושי רצון ה'

נְאִירְךָ יַעֲזֹב אוֹתִי לְנַפְשִׁי בְּמַסְעִי. קל וחומר דומה לזה שעשה כאן ריה"ל, מצינו במדרש: "ויקום איש צרורות היה בן אחותו של רבי יוסי בן יעזר איש צרידה והוה רכיב סוסיא בשבתא (היה רוכב על סוס בשבת). אזל קומי שריתא למצטבלא (רכב והלך אל עבר הקורה שעליה עמדו לתלות את יוסי דודו). א"ל חמי טוסי דארכבי מרי וחמי טוסך דארבכך מרך (אמר לו יקום-ראָה את הטוס שהרכיבי אדוני עליו וראָה את הטוס שעליו הרכיבך אדונך, כלומר - ראָה את ההבדל בינינו, כמה לי טוב וכמה לך רע), א"ל אם כך למכעיסיו קל וחומר לעושי רצונו (אם למכעיסיו כל כך טוב, קל וחומר שיהיה בעתיד טוב לעושי רצונו), א"ל עשה אדם רצונו יותר ממך? אמר לו ואם כך לעושי רצונו קל וחומר למכעיסיו (אם אדם שעשה רצונו כמוני נידון בצורה כה קשה, קל וחומר שמכעיסיו יקבלו עונש קשה), נכנס בו הדבר כארס של עכנא (השפיעו עליו הדברים וזעזעו אותו כארס של נחש), הלך וקיים בעצמו ארבע מיתות בית דין סקילה שריפה הרג וחנוק, מה עשה? הביא קורה נעצה בארץ וקשר בה נימא (חבל קטן) וערך העצים והקיפן גדר של אבנים ועשה מדורה לפניו ונעץ את החרב באמצע והצית האור תחת העצים מתחת האבנים ונתלה בקורה ונחנק קדמתו האש נפסקה הנימה נפל לאש קדמתו חרב ונפל עליו גדר ונשרף. נתנמנם יוסי בן יעזר איש צרידה (יוסי בן יעזר שהוצא אז להורג, היה עדיין גוסס) וראה מטתו פרוחה באויר, אמר בשעה קלה קדמני זה לנן עדן" [בראשית רבה סה כב].

שאלות לדין

היכרות האיש המסופר עם המלך מודגשת דווקא בתוך המדינה, שם הוא שם לב להנהגת הצדק של המלך. לעומתו, שאר אנשי המדינה בוטחים במלך דווקא כשהם עוזבים את המדינה וחושבים שהמלך אינו משגיח עליהם בבייתם.

מה מעלתו של מי שמבחין בהשגחה ביום-יום לעומת מי שמבחין בה בזמנים מיוחדים?

למה איש זה אינו מבקש, כשאר אנשי המדינה, לויה למסע?

כא אָמַר הַחֲבֵרִי: אוֹסִיף לָךְ בְּזֶה בְּאוֹר בְּמִשְׁלֵי אִישׁ שֶׁהִגִּיעַ אֶל מֶלֶךְ, וְקָרְבוּ הַמֶּלֶךְ קְרוֹב רַב, וְהִרְשֵׁה לּוֹ לְהִכְנֵס אֵלָיו בְּכָל עֵת שִׁירְצָה, וְהָיָה מִתְחַטֵּא לְפָנָי הַמֶּלֶךְ עַד שֶׁהָיָה מְזַמְּיֵנוּ לְבוֹא אֶל בֵּיתוֹ וּלְהִתְאַרֵךְ אֵצְלוֹ, וְהָיָה מִתְאַרֵךְ, וְשׁוֹלַח אֶת בְּחִירֵי שְׂרָיו אֵלָיו, וְעוֹשֶׂה עִמּוֹ מַה שֶּׁלֹּא הָיָה עוֹשֶׂה עִמּוֹ זֹלָתוֹ. וְבָעֵת שֶׁהָיָה הָאִישׁ הַזֶּה שׁוֹגֵה אוֹ חוֹטֵא, וְהָיָה הַמֶּלֶךְ פּוֹרֵשׁ מִמּוֹ, הָיָה מְבַקֵּשׁ וּמְיַחֵל לְשׁוּב אֶל מִנְהַגּוֹ לְבוֹא אֵלָיו וְשִׁלָּא יִמְנַע שְׂרָיו מִלְבַּקְרוֹ. וְהָיָה אֲנִשִּׁי הַמְּדִינָה כֻּלָּם מְבַקְשִׁים וּמְיַחֵלִים שֶׁפֶּאֶשֶׁר יֵצְאוּ לְמַסָּע, יִשְׁלַח עִמָּהֶם הַמֶּלֶךְ מִי שִׁמְלֵטִים מִן הַלְסָטִים וְהַחַיִּוֹת וּפְגַעֵי הַדֶּרֶךְ, וְהָיָה בּוֹטְחִים שֶׁהַמֶּלֶךְ יַעֲזָרֵם בְּזֶה, וְשִׁשְׂגִיחַ עֲלֵיהֶם בְּלִקְתָּם בְּדֶרֶךְ אֶף עַל פִּי שֶׁלֹּא הִשְׁגִּיחַ עֲלֵיהֶם בְּשִׁבְתָּם בְּבֵיתָם, וְהָיָה מִתְפָּאֵרִים זֶה עַל זֶה שֶׁהַמֶּלֶךְ יִשְׁגִּיחַ עֲלֵיו יוֹתֵר מֵאֲשֶׁר עַל זֹלָתוֹ, מִסְבָּרְתוֹ שֶׁהוּא מְרוֹמֵם אֶת הַמֶּלֶךְ יוֹתֵר מִזֹּלָתוֹ. וְהָיָה זֶה הָאִישׁ הַזֶּה מְזַכֵּר הַמַּסָּע רַק מְעַט, וְאֵינּוּ מְבַקֵּשׁ מִי שִׁילָּהוּ אוֹתוֹ.

וְכֹאֲשֶׁר הִגִּיעָה עֵת מַסָּע הָאִישׁ הַזֶּה, אָמְרוּ לוֹ אֲנִשֵּׁי הַמְּדִינָה: הֲנָה אֲתָה מֵת בְּדֶרֶךְ הַזֹּאת הַמְסָפְנָת, מִפְּנֵי שֶׁאֵין לָךְ מִי שִׁילָּהוּ אוֹתָךְ. אָמַר לָהֶם: וּמִי הוּא זֶה הַמְּלָאָךְ אֲתָכֶם? אָמְרוּ לוֹ: הַמֶּלֶךְ, אֲשֶׁר בְּקִשְׁנוּ וְיַחְלֵנוּ שִׁילָּהוּ אוֹתָנוּ מִיּוֹם הַיּוֹתְנוּ בְּמְדִינָה הַזֹּאת, וְלֹא רָאִינוּךָ מְבַקֵּשׁ עַל כֵּן זֶה מְעוֹלָם. אָמַר לָהֶם: הִיא שׁוֹטִים, וּמִי שֶׁקּוֹרָא אֵלָיו בְּעֵת הַבְּטָחָה, הֲלֹא כָּל שֶׁפָּן שִׁיַּחֵל אֵלָיו בְּעֵת הַפְּחַד, אֲפֵלוּ לֹא יִבְטֵא זֹאת בְּפִיו, וְהוּא, אֲשֶׁר עוֹנֶהוּ בְּעֵת הַרְחֹקָה, הָאֵין רָאוּי שִׁיעֲנֶהוּ יוֹתֵר בְּשַׁעַת הַדְּחָק? וְאִם אֲתָם טוֹעֲנִים שֶׁהוּא מְשַׁגֵּיחַ עֲלֵיכֶם מִפְּנֵי שֶׁאֲתָם מְרוֹמְמִים אוֹתוֹ, הִישׁ בְּכֶם מִי שֶׁקָּבַל אוֹתוֹ עַל עֲצָמוֹ כְּמוֹ שֶׁקָּבַלְתִּי אֹנִי, וְרוֹמֵם אוֹתוֹ כְּמוֹנִי, וְסָבַל מִן הַצַּעַר בְּגִלְלַת הַדְּבָקוּת בְּמַצּוֹתָיו כְּאֲשֶׁר סָבַלְתִּי אֹנִי, וְנִשְׁמַר מִן הַטְּנֻפֶת בְּעֵת הַזְכָּרַת שְׁמוֹ כְּמוֹנִי, וְהַתְחִיב בְּכַבּוֹד שְׁמוֹ וְסָפְרוּ מַה שֶׁאֲנִי הַתְחִיבְתִּי, וְכָל מַה שֶׁעָשִׂיתִי בְּמַצּוֹתָיו וּבְלִמּוּדוֹ? וְאֲתָם רוֹמְמֶתֶם אוֹתוֹ מִהֶקֶשׁ וְהִשְׁעָרָה וְלֹא יִזְנִיחַכֶם, וְאִיר יַעֲזֹב אוֹתִי לְנַפְשִׁי בְּמַסְעִי בְּעִבּוֹר שֶׁלֹּא בְּטֵאֲתִי זֹאת כְּאֲשֶׁר בְּטֵאֲתֶם אֲתָם מִפְּנֵי שֶׁבְּטַחְתִּי בְּצַדְקוֹ? וְזֶה הַמֶּשְׁלֵל אֲמַנָּם הוּא לְמִי שֶׁהִגִּיס לְבוֹ וְלֹא קָבַל מִן הַחֲכָמִים. שְׂאֵם לֹא כֵן, הֲרִי תְּפַלּוּתֵינוּ מְלֵאוֹת מִזְכָּר הַעוֹלָם הַבָּא, וְדַבְּרֵי הַחֲכָמִים הַמְּקַבְּלִים מִן הַנְּבִיאִים מְלֵאִים בְּהַגְדָּרַת גֹּן עֵדֶן וְגִי'הֶנָּם, כְּמוֹ שֶׁבְּאַרְתִּי לָךְ.

ביאורים

כפי שכבר הזכרנו, המאמר השלישי מתחלק לשני חלקים - החלק הראשון עוסק בעבודת האלוהים של החסיד. החלק השני עוסק בהתמודדות עם כת הקראים. הקשר בין שני החלקים הללו מבצבץ כל העת מבין השיטין של המאמר. העיקרון הוא שעובד האלוהים אינו פרוש. הדרכת התורה מצווה עלינו לחיות כל חיינו באיזון בין האהבה, היראה והשמחה. היחס לעולם הזה הוא חיובי ודרכו ניתן לעבוד את הבורא. כל האמירות הללו בעצם מקדימות תרופה למכה. הטענה ששוטח מלך הכוזרים בפסקה זו מעמידה, כביכול, את החבר ואת הדרך שהוא מייצג באור פחות חיובי מן הקראים. על פניו, נראה שהקראים משקיעים בעבודתם הרבה יותר מן 'הרבניים', כלומר ממי שמאמינים גם בתורה שבעל פה. נראה שדרכם גם מעניקה מקום יותר משמעותי לתורה שבכתב. הם הרי מבקשים לבצע בדיוק את מה שכתוב בפסוקים, ללא שינוי המשמעות הנראית. טרם יתמודד החבר עם כל טענה באופן מפורט וענייני, הוא מקדים את הכלל המלווה אותנו בכל תהליך הלימוד על דרכה של היהדות: החמרה, פרישות וסיגוף אינם מבטאים בהכרח את רצון ה'. מה שקובע בעבודת האל הוא לא מה נראה לאדם אלא מהו הציווי האלוהי. לכן, גם אם למשל נראה למישהו שהתבודדות בהרים ופרישה מהחברה גורמים לו תחושת קרבת אלוהים גדולה יותר, אין זה אומר בהכרח שהוא אכן קרוב במעשיו לאלוהים. אכילת אוכל משובח ושירה מתוך שמחה בסעודת שבת מקרבת את האדם לרצון ה' לאין ערוך, הרבה יותר מלעשה פרישות. גם השראת השכינה במשכן נבעה מעיקרון זה - מצד אחד ציווי אלוהי מדויק ומפורט, ומצד שני יישום וקבלת הציווי מצד עם ישראל.

הרחבות

רקע היסטורי על הקראים

כת הקראים היא כת יהודית שנוצרה בזמן הגאונים. מייסד הכת היה ענן בן דוד. על-פי המסורת שבידינו הוא הקים את הכת בעקבות כעס על הגאונים שהסמיכו את אחיו הצעיר למשרת הנשיאות במקומו.

הקראים נקראים כך בשל עיסוקם במקרא באופן בלעדי ואי קבלתם את התורה שבעל-פה. חכמים רבים כינו אותם בשם 'צדוקים' בשל הדמיון הרב ביניהם [ראה: הראב"ד בספר הקבלה, הוצאת גייבויער, 68-64, ראב"ע בפירושו על התורה, ויקרא ג, ט; כג, ז].

רבי דוד ניטו היה אחד המתנגדים החריפים לשבתאות ולקראות. כנגדם הוא כתב את ספרו המפורסם 'מטה דן', או בשמו הנוסף 'כוזרי שני'. בספרו זה הוא בא "להכות על קודקוד הקראים תלמידי ענן ושאוול, לדון אותם במלקות ברצועת האמת והסברא" [הקדמת ה'כוזרי שני']. בספר הוא מוכיח את אמיתת התורה שבעל-פה ואת נחיצותה. בהקדמה לספרו הוא מסביר את הצורך בכתיבת ספר נוסף בעניין משום שספר הכוזרי של ריה"ל "כל מגמתו... הוא להוכיח אמיתת התורה שבכתב בפרט, ועל תורה שבעל פה לא דיבר אלא דרך כלל" [שער הספר].

שאלות לדין

החבר מתאר את ישראל 'בעלי טבע של צניעות'. למה הצניעות כל כך מאפיינת, האם ההליכה בשרוול ארוך 'עושה' את האדם? מה הטעם לדיוק בפרטי המצוות, לפי החבר?

המדרגה העליונה של החסיד

הנה כבר תארתי לך מעשי החסיד בזמננו זה, ואיך אתה מודמה אותו בזמן שהוא המאשר, ובמקום שהוא האלהי, ובין האנשים שהם שמוצאם מאברהם ויצחק ויעקב, והם סגללתם, מטבעים על הצניעות, אנשים ונשים, אין מאוס בלשונותם, והחסיד מתהלך ביניהם ואין נפשו מטונפת בדברי תועבה שישמע מהם, ואין גתלית בבגדיו ובגופו טמאת זיבות ונדיות ושרצים ומתים וצרעת וזולתם, מפני קבלם על עצמם הקדשה והטהרה, וכל שפן למי שהיה שוכן בעיר השכינה, ואינו פוגש אלא פתות עולות במעלות הקדשה, מכהנים ולויים, וזוהרים וחסידים, ונביאים ונחכמים, ושופטים ושופרים, או יראה מקהל העם המון חוגג בקול רנה ותודה בשלש הרגלים בשנה, ואינו שומע כי אם שיר ה' ואינו רואה כי אם מלאכת ה', וכל שפן אם היה כהן או לוי הנזון מלחם ה' וקשור לבית ה' מנעוריו כמו שמואל, ואינו צריך לבקשת המתיה, וקבל על עצמו עבודת ה' כל ימיו, מה אתה חושב על מעשהו וזכות נפשו ותקונו מעשיו?

השתדלות הקראים במצוות

כאמר הפזרי: זו מדרגת הקצה, אין אחריה אלא מדרגת המלאכה. ובצדק מקוים לנבואה בכמו זאת הדבקות, כל שפן עם המצא השכינה. וכמו זאת תהיה העבודה אשר אין צורך עמה לפרישות ולהתבודדות. ואני רוצה ממה עתה קצת תשובה ממה שיש אצלך בענין הקראים, כי אני רואה אותם משתדלים בעבודה יותר מהרבניים, ואני שומע טענותיהם והן יותר מכריעות ויותר מתאימות לכתובי התורה.

שלמות ההשתדלות והשראת השכינה

כאמר החבר: הלא הקדמנו באמרנו כי ההתחכמות והסברה וההשערה בתורה אין מביאות אל רצון ה'. שאם לא כן, הרי בעלי השניות ובעלי הקדמות ובעלי הרוחניות והמתבודדים בהרים ושופרי בניהם באש, כלם משתדלים להתקרב אל אלהים, וכבר אמרנו שאין מתקרבים אל אלהים אלא במצוות אלהים עצמן, לפי שהוא יתעלה יודע שעורן וקצבן וזמניהן ומקומותיהן ומה שישך לאלה החובות אשר בהשלמתן יהיה הרצון והדבקות בענין האלהי, כמו שהיה במעשה המשכן, אשר אמר בכל מלאכה ממונו: "ויעש בצלאל את הארון", "ויעש פפרת", "ויעש יריעות", ובכל אחת מהן: "כאשר צוה ה' את משה", רוצה לומר: בלא תוספת ובלא חסרון. ואין בדבר מאותם המעשים מה שתואם לשללנו והקשינו. והתם אותם במאמר "וירא משה את כל המלאכה והנה עשו אותה כאשר צוה ה' בן עשו ויבן אותם משה". ונסמכה להשלמתם השראת השכינה, מפני ששקלמו שני הענינים אשר הם עמודי התורה, הראשון בהם שתהיה התורה מאת ה', והשני שישמעו לה הקהל בלב שלם. וכבר היה המשכן מצויי ה', והיה מעשהו מאת כל הקהל, כאמר: "מאת כל איש אשר ידבנו לבו תקחו את תרומתי", בתכלית השקידה והרצון, ולפיכך התחילה השלמת התוצאה שהיא השכינה, כמו שאמר: "ושכנתי בתוכם".

בזמן שהוא המאשר - כשבית המקדש על מכונו. והם סולתם - הסגולה האלוהית עברה מהאבות דווקא אליהם. בעלי השניות - המאמינים בכמה אלוהות.

ביאורים

במאמר הראשון, (ע - עט) ביאר ריה"ל ששורש האמונה הוא גם שורש המרי. כלומר, אותו הגורם עצמו, יכול להוביל אותנו לאמונה - בהתייחסות נכונה ומדוייקת אליו, אך גם עלול להוביל ל'מרי' - מרידה, בהתייחסות שגויה. האילולת התייחסה לעולם הטבע כמקור לכוחות עצמאיים הנאבקים זה בזה, כוחות שהינם עצמאיים ביכולותיהם ובפעולתם. היחס הנכון לכוחות השונים המקיפים אותנו הוא שהם בעלי כוח פעולה אך כוח זה ניתן בהם מאת היוצר - בורא העולם. על העיקרון הזה חוזר ריה"ל כמה וכמה פעמים במהלך הספר, בהקשרים שונים. כאן, עיקרון זה מנחה אותנו בדרך שצריך להתמודד עם טענות הקראים. ראינו שמקומו של הרגש בעבודת האלוהים הינו רק כגורם מתלווה. העיקר הוא עשיית הרצון האלוהי בצורה מדוייקת ורק למעשה הזה ניתן לצרף התפעלות והתרגשות. עולם הטבע עבורנו הוא חידה. אנו יודעים שכאשר טומנים באדמה זרע, הוא יצמח. סגולת הצמיחה היא סגולה הקיימת בזרע ויוצאת אל הפועל עם זריעתו באדמה. אלא שלמרות ידיעת תכונות הזרע, עדיין איננו יודעים כיצד לייצר זרע בעצמנו. פעולת הזריעה היא שימוש בכוח שקיים בטבע באמצעות פעולה נכונה. גם עבודת האלוהים דומה במובן זה לפעולת הזריעה. אנו פועלים בצורה מדוייקת על-פי ההנחיות האלוהיות. בשלב זה, אין לסברה ולהשערה שלנו מקום. כמובן, שלפעולה הנכונה צריכה להתלוות שמחה, אך רק כערך נלווה ולא כמרכז העבודה. מרכז העבודה הוא ההתמסרות לעשיית רצון ה' בדרך שבה נצטוונו. כאשר הבסיס הזה מובן ניתן להתמודד עם הטענות של אלה המשיגים על דרכנו, ובהקשר הנוכחי - כת הקראים.

הרחבות

נוסחים מדוייקים של התורה

ומה דעתך אם ימצא חלוף בספר או בשני ספרים או בשלשה? במהלך השנים נפלו שיבושים בחלק מההעתקות של ספרי התנ"ך, ובשל כך נמצאים לפנינו מספר נוסחים. הנוסח שנחשב למדוייק ביותר הוא כתר ארם צובא.

'כתר ארם צובא' נכתב בזמן הגאונים על ידי שלמה בן-בויאעא והוגה בידי חכם המסורה והמדקדק הנודע, אהרון בן אשר. במהלך גלגוליו הגיע למצרים ולאחר מכן נלקח בידי נכד נינו של הרמב"ם לחאלב, שם נשמר בכספת בבית הכנסת העתיק. הרמב"ם, שראהו במצרים, כותב עליו את הדברים הבאים: "וספר שסמכנו עליו בדברים אלו הוא הספר הידוע במצרים שהוא כולל ארבעה ועשרים ספרים שהיה בירושלים מכמה שנים להגיה ממנו הספרים ועליו היו הכל סומכין לפי שהגיהו בן אשר ודקדק בו שנים הרבה והגיהו פעמים רבות כמו שהעתיקו ועליו סמכתי בספר התורה שכתבתי כהלכתו" [משנה תורה, ספר אהבה, הלכות ספר-תורה ח, ד] בהמשך דבריו הוא מעתיק מהספר את כל המקומות שבהם הפרשיות פתוחות או סתומות.

נוסחים מדוייקים נוספים הם כתב יד לנינגרד וכתר דמשק. זה האחרון היה גם הוא במשמרת בבית הכנסת בחאלב. כיום, ב"ה, ניתן בקלות רבה לעיין בתצלומי כתבי היד השונים.

שאלות לדין

למה ברור לחבר שאין ביכולתנו לשער המזגים ולברוא בעלי חיים?

מלך הכוזרים חושש ששינוי קטן בספרים יגרור שינויים רבים אחרים - האם חשש כזה מוצדק? מה ניתן ללמוד מכך לחיים?

ניסיונות ליצירת עצמים

וכבר המשלתי לה בבריאת הצמחים ובעלי החיים, ואמרת פי הצורה אשר בה תהיה עצמות צמח מבלעדי צמח וחי מבלעדי חי, אינה מן היסודות, אלא רשם מאת ה' יתעלה, קוראים אותו החכמים טבע, אמנם היסודות מוכנים לקבלת הרשם הוא לפי יחסייהם מהחם והקר והלחות והיבש, ויהיה זה תמור וזה גפן וזה סוס וזה אריה. ואותם היחסים לא נוכל אנחנו לשערם, ואלו יכלנו זאת, היינו יכולים לעשות דם וחלב, דרך משל, וזרע, מלחיות שששער מזגיהן, עד שנוכל לברא בעלי חיים שתחול עליהם הרוח, או היינו יכולים לעשות מה שיעמד במקום הלחם מדברים שאינם זנים, בשערנו החם והקר והלחות והיבש - כל שכן אלו ידענו היחסים הגלגליים והשפעתם המסיעת לפי מה שחושבים אנשי חכמת הפוכבים - בכל מה שרוצים להופיעו בעולם הזה. וכבר ראינו חרפת פל מי שהשתדל בדבר מאלה הדרכים מן הכימאים ואנשי הרוחניות. ואל תקשה עלי ממה שיקולים האנשים בבריאת בעלי חיים, כגון הוצאת הדבורים מבשר הברק, והיתושים מן הין, כי זה אינו משעורם וחקמתם, אלא הוא מניסיונות שמצאום, כמו שפמצאו שמהשתמיש יהיה הולד, ואין לאדם בזה יותר מהנחת הזרעים באדמה המוכנה לקבלתם ולהצמחתם בה.

הכרח קבלת המסורת

ושעור היחסים הראויים לצורה האנושית אינו אלא למי שבראה, וכן שעור האמה התייה הראויה לחול הענין האלהי בתוכה, אינו אלא לה' לבדו, ולפיכך צריך לשמע אותו השעור והקצב ממונו, ואין להתחכם על דברו, כמו שאמר: "אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה'". ואיזו עצה אתה רואה להדמות לאבותינו, בכדי שנחקה אותם ולא נתחכם אנחנו בתורה?

כז אמר הפוזרי: אין דרך לזה אלא בהעתקת שמועותיהם וסמיכה על מסורותיהם, אם ימצא מי שיש להאמינו בזה, כגון רבים שקבלו מרבים, שלא תתכן בשכמותם הספקמה, נושאים התורה וענפיה ופרושיה מאז משה מדיקים בלבבות או בספרים.

כה אמר החבר: ומה דעתך אם ימצא חלוף בספר או בשני ספרים או בשלשה?

כו אמר הפוזרי: יתחשבו ברב הספרים, כי הרבים לא יתכן בהם השקר, ויניחו היחידים. וכן יעשה בפועל יקיים פשיחלקו ביניהם, המעוטי ישוב לדעת הרב.

כז אמר החבר: ומה תאמר באות שתמצא בספרים מנגדת לסברה, כמו "צדו צעדינו", האין אתה סבור שצריך להיות 'צרו'? ו"אשר לא נשא לשוא נפשי", וצריך להיות 'נפשו', וזולת זה הרבה, לא יספרו ולא יגדרו.

כח אמר הפוזרי: אם תחיל את ההקש על זה והדומה לו, הרי תשנה את הספרים פלם, תחלה באותיות, ואחר כך במלות, ואחר כך במשפטים המהברים, ואחר כך בנקוד, ואחר כך בטעמים, וישתנו הענינים, וכמה פסוקים יכול האדם להעתיק עניניהם אל ההפך בשנוי אחד מאלה הדברים הנלוים, כל שכן פלם.

קשיים בקבלת המסורת

מבלעדי צמח - מצמח אחר השונה ממנו בצורתו. שעור האומה החיה - ידיעה מדוייקת במעשים הראויים לאומה. חלוף - גרסה שונה. להעתיק עניניהם וכו' - על ידי שינוי אות אחת או מילה וכד' לפעמים תוכן הפסוק משתנה לגמרי.

ביאורים

טענת הקראים היא כלפי התורה שבעל פה. לדעתם, היהדות הרבנית - זאת שמקבלת את דברי התורה שבעל פה, כוטה מכוונתם הפשוטה של הפסוקים. לכן, למשל הם לא זזים ממקומם ביום השבת כטענה שבתורה נכתב: "אל יצא איש ממקומו ביום השביעי" [שמות טז, כט]. טענתם היא שהתורה שבכתב אמנם ניתנה מן השמים אך התורה שבעל פה היא פרי מחשבתם של החכמים בלבד ואיננה אלוהית. כדי להפריך טענות אלה מוכיח החבר למלך הכוזרים שגם בתורה שבעל פה חל "העניין האלוהי", כלומר: גם התורה שבעל פה היא אלוהית, גם היא חלק מן המסורת שקיבלנו. כיצד דבר זה בא לידי ביטוי? ריה"ל מציין בין שאר דבריו את עניין הניקוד והטעמים. התורה ניתנה ללא שני אלה ולכן קשה מאוד להבין מה כתוב בה וכיצד יש לקרוא את הכתוב בה. בדבריו מוכיח ריה"ל שגם הקראים חייבים לקבל מסורת כלשהי של ניקוד וטעמים כדי להבין את הכתוב בתורה. גם הם, לשיטתם, הסוברים שרק התורה שבכתב היא אלוהית, זקוקים למסורת כדי לקרוא את אותה התורה. התורה שבעל פה היא כמו הנשמה באדם החי. כדי להחיות את שכתוב בה יש צורך בתורה שבעל פה. הדוגמאות הרבות לסבל שגזרו על עצמם הקראים בפרשנויות שונות ומשונות של פשט פסוקי התורה, הן עדות חיה על "המוות" וחוטר החיים שיש בגישתם. כפי שהדגיש ריה"ל בפתחת המאמר, תורתנו היא תורת חיים. פרשנות שמכריעה לצד הכניעה והסבל היא עדות לחוסר הבנה ברצון הא-ל. עקירת ממד התורה שבעל פה היא הוצאת מסורת התורה, שהיא הנשמה שמפעמת בעם ישראל. הכוח שבו האומה קשורה בטבורה אל רבונו של עולם. הוצאת הנשמה יוצרת כת שחרתה על דגל אמונתה את הסבל והדיכוי העצמי כאידיאל.

הרחבות

אחרי המעשים נמשכים הלבבות

אֲשֶׁר נִקְבַּעַת בְּנַפְשׁוֹת יִשְׂרָאֵל אֲמַתַּת יִצְאֵת מִצְרַיִם בְּאוֹתָם הַמַּעֲשִׂים הַמִּתְמַדִּים. ריה"ל מלמדנו שבאמצעות עשיית המעשים אנו עוברים גם שינוי נפשי. את הביטוי כנראה טבע לראשונה רס"ג שכתב: "אחרי הפעולות נמשכים הלבבות". גם בעל חובת הלבבות שספרו עוסק בעיקר בנושא חובות הלב השתמש בביטוי זה.

מספר פעמים משתמש ספר החינוך בכלל זה. הפעם הראשונה מופיעה במצווה טז. שם הוא כותב: "ואל תחשוב בני לתפוש על דברי ולומר, ולמה זה יצוה אותנו השם יתברך לעשות כל אלה לזכרון אותו הנס, והלא בזכרון אחד יעלה הדבר במחשבתנו ולא ישכח מפי זרענו, כי לא מחכמה תתפשני על זה, ומחשבת הנער ישיאך לדבר כן. ועתה בני אם בינה שמעה זאת, והטה אזנך ושמע, אלמדך להועיל בתורה ובמצוות. דע כי האדם נפעל כפי פעולותיו, ולבו וכל מחשבותיו תמיד אחר מעשיו שהוא עושה בהם, אם טוב ואם רע, ואפילו רשע גמור בלבבו וכל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום, אם יערה רוחו וישים השתדלותו ועסקו בהתמדה בתורה ובמצוות, ואפילו שלא לשם שמים, מיד ינטה אל הטוב, ובכח מעשיו ימית היצר הרע, כי אחרי הפעולות נמשכים הלבבות" [ספר החינוך טז].

במקום אחר, ספר החינוך משתמש בכלל זה כדי להסביר את חובת סיפור יציאת מצרים: "וענין המצוה, שזכור הניסים והענינים שאירעו לאבותינו ביציאת מצרים, ואיך לקח האל יתברך נקמתו מן. ואפילו בינו לבין עצמו, אם אין שם אחרים, חייב להוציא הדברים בפיו כדי שיתעורר לבו בדבר, כי בדבור יתעורר הלב" [ספר החינוך מצוה כא]. דבריו אלו מתאימים לדברי ריה"ל אצלנו, שכתב: אֲשֶׁר נִקְבַּעַת בְּנַפְשׁוֹת יִשְׂרָאֵל אֲמַתַּת יִצְאֵת מִצְרַיִם בְּאוֹתָם הַמַּעֲשִׂים הַמִּתְמַדִּים.

שאלות לדין

על פי דברי מלך הכוזרים, מדוע המסורת כל כך חשובה למסירת התורה? האם זה נכון גם לגבי שאר החכמות?

החבר מונה אינטרסים שונים בלימוד התורה, האם לימוד בשביל מטרה אישית הוא לימוד לשמה? מה הערך בלימוד כזה?

מסורת או הסכמת ההמון?

כט אָמַר הַחֲבַר: וְאִיךְ אֲתָה חוֹשֵׁב שֶׁהַיְחִי מִשָּׁה סִפְרוֹ אֶצֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל?

ל אָמַר הַכּוּזָרִי: אֵין סִפְק שֶׁהָיָה סִפְר פְּשׁוּט, לְלֹא נִקְוֵד וְטַעֲמִים, כְּמוֹ שְׁאָנוּ רוֹאִים הַסִּפְרִים הַיּוֹם, וְלִכֵּן לֹא יִתְכַּן שֶׁהִסְפִּימוּ עֲלֵיהֶם הַהֲמוֹן, כְּמוֹ שֶׁלֹּא יִתְכַּן שֶׁהִסְפִּימוּ עַל הַמוֹצֵה בְּפִסַּח וְשֶׁאֵר מִצְוֹתָיו שֶׁהוּן זָכַר לִיצִיאַת מִצְרַיִם, אֲשֶׁר נִקְבַּעַת בְּנַפְשׁוֹת יִשְׂרָאֵל אֲמַתַּת יִצְיֵאת מִצְרַיִם בְּאוֹתָם הַמַּעֲשִׂים הַמִּתְמַדִּים שֶׁלֹּא יִתְכַּן שֶׁיִּסְפַּם עֲלֵיהֶם בְּשָׁנָה מֵהַשָּׁנִים וְלֹא יִהְיֶה עֲלֵיהֶם חוֹלֵק.

ריבוי שומרי המסורת

לא אָמַר הַחֲבַר: וּלְפִיכֵךְ אֵין סִפְק שֶׁהוּא הֵיךְ שְׁמוֹר בְּלִבָּבוֹת בַּפִּתָּח וְהַקְּבוּץ וְהַחֲרִיק וְהַסְּגוּל וְהַשְּׁבָא וְהַטַּעֲמִים, בְּלִבּוֹת הַפְּהִינִים בְּגִלְל מַה שֶׁהָיָה צְרִיכִים לְעִבּוּדָה וְלַהּוֹרוֹת אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וּבְלִבּוֹת הַמְּלָכִים בְּגִלְל מַה שֶׁנֶּאֱמַר לָהֶם "וְהָיְתָה עִמּוֹ וְקָרָא בּוֹ כֹּל יְמֵי חַיָּו", וּבְלִבּוֹת הַשּׁוֹפְטִים בְּגִלְל מַה שֶׁהָיָה צְרִיכִים לְדִינִים, וּבְלִבּוֹת הַסְּנֵהֲדָרִין בְּגִלְל מַה שֶׁהָיָה צְרִיכִים לְ"וַיִּשְׁמְרֵתָם וְעִשְׂתָּם פִּי הָיָה חֲכֻמָּתְכֶם וּבִינְתְּכֶם", וּבְלִבּוֹת הַצְּדִיקִים כְּדִי לְקַבֵּל שְׁכָר, וּבְלִבּוֹת הַמִּתְחַסְּדִים לְבִקְשַׁת הַהַתְּרָאוֹת. וְשְׁמוֹ שֶׁבָּעַת הַמְּלָכִים וְהַטַּעֲמִים סְמָנִים לְתַכּוּנוֹת הַהוּן אֲשֶׁר הָעִתִּיקוֹן בְּקַבְּלָהּ מִמֶּשָׁה. וַיְמַה אֲתָה חוֹשֵׁב עַל אֵלֶּה אֲשֶׁר דִּיקוּ הַמּוֹקְרָא בְּפִסּוּקִים תְּחִלָּה, וְאַחַר כֵּן בְּנִקְוֵד, וְאַחַר כֵּן בְּטַעֲמִים, וְאַחַר כֵּן בְּמִסְרֵת עִם יְדִיעַת הַמְּלָא וְהַחֲסֵר, עַד שֶׁסִּפְרוּ אוֹתֵייתָ וְאֲמַתּוֹ פִּי יוֹי ד' גַּחֲוֹן" חוֹצָה אֶת הַתּוֹרָה, וְיְדִיעַת כֹּל יוֹצֵא מִן הַפֶּלֶל מִקְּמִיז וּפְתַח וְצִירֵי וְסִגּוּל. הַתְּרָאָה בְּפַעֲלָם מוֹתְרוֹת וּבִטְלָה, אוֹ הַשְּׁתַּדְּלוֹת בְּמַחֲיָב?

התחלת המסורת - מאלוהים

לב אָמַר הַכּוּזָרִי: אֵינּוּ אֵלָּא הַשְּׁתַּדְּלוֹת בְּמַחֲיָב, וְשְׁמִירַת הַתּוֹרָה שֶׁלֹּא יִהְיֶה דָרֵךְ לְשִׁנוּתָהּ. עִם חֲכָמָה מִצְיֵנָה, הוֹאִיל וְנִרְאָה מֵהַנְּחַת הַנִּקְוֵד וְהַטַּעֲמִים סִדָּר שְׁאֵינּוּ נוֹבֵעַ אֵלָּא מִחֲכָמָה וְעִזְרוֹת, אֵינָה בְּעֵרֵךְ חֲכֻמוֹתֵינוּ בְּשׁוּם פְּנִים, וְלֹא יִתְכַּן שֶׁתְּהִיָּה מִקְּבֻלָּת מִן הַהֲמוֹן, אֵלָּא מִרְבִּים נִרְצִים אוֹ מִיַּחֲד נִרְצָה. וְלֹא יִתְכַּן שֶׁיִּקְבְּלוּ הַמוֹן מִיַּחֲד אִם לֹא הֵיךְ נְבִיא אוֹ נְעִזָּר בְּעִנְיֵן אֱלֹהִי, פִּי הַחֲכָם שְׁאֵינּוּ נְעִזָּר, יִטַּעַן מִי שֶׁהוּא קָרוֹב לוֹ בְּחֻמְתּוֹ שֶׁיַּעֲשֶׂה כְּמַעֲשֵׂהוּ.

לג אָמַר הַחֲבַר: אִם כֵּן, הֲרֵי הַפִּסְרֵת מְחִיבַת עֲלֵינוּ וְעַל הַקְּרָאִים וְעַל כֹּל מִי שֶׁמוֹדָה פִּי זֹאת הַתּוֹרָה הַמְּצוּיָה בְּדִינּוֹ, הַנִּקְרָאת בְּזֶה הָאִפְסָן, הִיא תּוֹרַת מִשָּׁה.

שהסכימו עליהם - על הניקוד ועל הטעמים [הערת הרב שילת]. המעשים המתמידים - קיום מצוות הפסח מידי שנה. הוא היה - ספר התורה. המתחסדים לבקשת ההתראות - הרוצים להראות את ידיעותיהם לעיני אחרים כדי שיכבדו אותם. שבעת המלכים - כינוי לסימני הניקוד (ראה מאמר שני פ). לתכונות ההן - לדרכי הקריאה. המלא והחסר - כתיב מלא וחסר. מחכמה נעזרת - חכמה בסיוע אלוקי. אינה בערך וכי' - אין להשוותה עם חכמות אחרות.

ביאורים

לאחר שהוכיח ריה"ל את הצורך במסורת עבור קריאת פסוקי התורה, הוא פונה להסביר בפירוט את הנחיצות למסורת תורה שבעל פה כדי להבין מצוות שונות בתורה. לכל חברה יש מושגים שהם מובנים מאליהם, אין צורך להסביר אותם כשהם נאמרים. למשל, אם כל החברים נפגשים כל שבת ליד הקיר שבגן המשחקים, כשמישהו יאמר: תגיעו לקיר בשעה שש, כולם יבינו את כוונתו. אין צורך להסביר לאיזה קיר הוא מתכוון בגלל שזהו מושג מובן מאליהו. הקראים טוענים שהתורה שבכתב מושלמת ואין כל צורך בסיוע כדי להבין את כוונת הכתוב שבה. ריה"ל מוכיח עד כמה דבריהם חסרי בסיס כשהוא בוחן כמה מן המצוות ואת הדרך שניתן להבין אותן. לשון התורה "החדש הזה לכם..." שהיא המצווה הראשונה שבה נצטוו ישראל, היא דוגמה למצווה שאיננה מוסברת כלל ועיקר. על איזה חודש מדובר? אין לנו אלא להסביר שהתורה פונה לעם שהמושגים מובנים לו. כלומר, קיימת אצלו מסורת כלשהי שיוצרת את המובן מאליה שעליו דיברנו לעיל. כך הוא גם מדגים בעניין השחיטה של הקרבנות שעליהם נצטוינו. כיצד היא פעולת השחיטה: האם בדקירה? ירייה? או אולי בחנק? ללא ההנחה שישנה מסורת, לא ניתן להבין את המילה "זביחה", ולא את הדרך שיש לבצע את הציווי הזה. זוהי דוגמה נוספת לכך שללא הפירוט המדויק, שהוא חלק בלתי נפרד מן התורה שבעל פה, אין אפשרות להבין את התורה. התורה שבעל פה היא עדות לכך שהשפה שבה התורה מדברת אלינו מובנת לנו. התורה פונה לעם שמושגי התורה אינם זרים לו.

הרחבות

הכרח המסורת

ריה"ל מסביר שאנו זקוקים למסורת של התורה שבעל-פה כדי להבין את כוונת התורה שבכתב. בגמרא בשבת יש סיפור על נכרי שרצה להתגייר על מנת שילמד רק את התורה שבכתב: "מעשה בנכרי אחד שבא לפני שמאי. אמר לו: כמה תורות יש לכם? אמר לו: שתיים, תורה שבכתב ותורה שבעל פה. א"ל: שבכתב אני מאמינך ושבעל פה אני מאמינך, גיירני ע"מ שתלמדני תורה שבכתב. גער בו והוציאו בנייפה. בא לפני הלל, גייריה. יומא קמא א"ל א"ב ג"ד. למחר אפיך ליה. א"ל: והא אתמול לא אמרת לי הכי? א"ל: לאו עלי דידי קא סמכת? דעל פה נמי סמוך עלי" (=יום אחד אמר לו אל"ף בי"ת גימ"ל דל"ת, למחרת הפך לו את הסדר. אמר לו הגר: הרי אתמול לא אמרת לי כך. אמר לו: הרי כדי ללמוד ולהבין את משמעות האותיות אתה חייב לסמוך עלי ולהאמין לי, כך תסמוך עלי גם לגבי הפירוש לתורה שבכתב שהוא התורה שבעל-פה.) [שבת לא, א].

סיפור זה מתאים להסברו של ריה"ל בדבר ההכרח שיש במסורת לגבי ההבנה ולא רק לגבי הקריאה הנכונה.

שאלות לדיון

מדוע התורה ניתנה כך שאי אפשר להבינה כראוי בלי מסורת?

לאור דברי ריה"ל, מהו היחס הראוי אל המסורת גם בענייני מנהגים שאינם מצוות מן התורה?

ריבוי ספקות ללא מסורת

לד אָמַר הַפּוֹזֵרִי: כִּךְ אוֹמְרִים הַקְּרָאִים. אֲבָל אַחַר מְצִיאוֹת הַתּוֹרָה פְּשִׁיאַ שְׁלֵמָה הֵם אֵינָם זְקוּקִים לְמִסְרֵת.

לה אָמַר הַחֲבֵרִי: חֲלִילָה לָהּ, שִׁהְרִי זֶה סֵפֶר מֹשֶׁה הַפְּשׁוּט הַצָּרֵךְ בְּמִלּוֹתָיו וּבַהֲגִיתוֹ לְמִסְרֵת שֶׁל כְּפֹה פְתוּת, מְנַקֵּד, וּבִעַל טְעָמִים, וּמְפַסֵּק, וּמְסַרְוֵן, עַל אַחַת כְּפֹה וְכֹפֶה הַצָּרֵךְ בְּעֵינֵינוּ, כִּי הֶעֱנִין רָחֵב מִן הַמְּלִים. הַתְּרָאָה כִּי פֶשֶׁאֲמֹר לָהֶם "הַחֲדָשׁ הַזֶּה לָכֶם רֹאשׁ חֲדָשִׁים", לְמַשָּׁל, לֹא הִסְתַּפְּקוּ בְּנֵי אָדָם הָאֵם רָצָה לוֹמַר חֲדָשִׁי הַגִּיפְטִים, וְהֵם הַמְצָרִים אֲשֶׁר הָיוּ בְּיַנְיָהֶם, אוֹ רָצָה לוֹמַר חֲדָשִׁי הָאֲרָמִים, אֲשֶׁר הָיוּ עִם אַבְרָהָם בְּאוֹר כְּשָׂדִים, וְהֵם הַפְּשָׁדִים, אוֹ חֲדָשִׁים שְׂמֻשָּׁיִם, אוֹ חֲדָשִׁי הַיְרֵחַ בְּאֶפְן שְׂיִתְאִימָם עִם שְׁנֵי הַשָּׁמֶשׁ, כְּמוֹ שֶׁבָּא בְּחֻמַּת הָעֵבֹר.

הַיִּיתִי רוֹצֵה שְׂיִשְׁבּוּנֵי הַקְּרָאִים תְּשׁוּבָה מְסַפְּקֵת עַל זֶה וְכִיּוֹצֵא בּוֹ, וְאֲשׁוּב לְדַעְתָּם, כִּי אֲנִי רוֹצֵה לְהַשְׁתַּדֵּל בְּדַבָּר, וְשִׂישִׁיבּוּנֵי תְּשׁוּבָה מְסַפְּקֵת כְּאֲשֶׁר אֲשַׁאֲלֶם עַל מַה שְׂיִתֵּר בּוֹ בְּעַל הַחַיִּים, מַה עֲנִין הַזְּבִיחָה, וְאוּלַי הִיא נְחִירָה וְהֶרֶג אִיר שְׂיִזְדַּמּוּ? וְלִמָּה זֶה נֶאֱסָרוּ זְבַחֵי גוֹיִים, וּמַה בֵּין שְׁחִיטָתוֹ לְהַפְּשָׁטוֹ וּשְׂאָר מְלֹאכְתּוֹ? וְהַיִּיתִי רוֹצֵה שְׂיִבְאָר לִי הַחֲלֵב הָאֶסּוּר, וְהוּא דְבוּק בְּמִתֵּר בְּמַעֲשִׂים וּבַחֲלָחֶלֶת, וְזוּלַת זֶה מְנַקְוֵי הַבֶּשֶׂר, וְיִתֵּן לִי הַגְּבוּל שֶׁבֵּין הַמִּתֵּר וְהָאֶסּוּר, בְּאֶפְן שֶׁלֹּא אֲחַלֵּק בּוֹ עַל חֲבֵרִי. וְכֵן הָאֲלִיָּה הָאֶסּוּרָה אֲצַלֶם, הַיֵּשׁ לָהּ גְּבוּל? וְאוּלַי אֲחַד יִסִּיר קֶצֶה הַזָּנֵב בְּלֶבֶד וְאַחַר יִסִּיר הַקְּטָלִית כְּלָהּ. וְהַיִּיתִי רוֹצֵה שְׂיִבְאָר לִי הָעוֹף הַמִּתֵּר מִן הָאֶסּוּר, מְלֶבֶד הַמְּפָרְסָמִים, רְצוּנֵי לוֹמַר יוֹנָה וְתוֹר, וּמְנִין לוֹ שְׂאִין הַתְּרַנְגְּלַת וְהָאֵזוּ וְהַבְּרוֹז וְהַחֲגֵלָה מִן הַטְּמְאִים.

הספקות בהיתרי המאכלות

בענייני - הבנתו לפרטי. ואשוב לדעתם - אצטרף לשיטתם. נחירה - הריגת בהמה שלא בשחיטה. זבחי גויים - שחיטת גוי. באופן שלא אחלוק וכו' - בצורה שהתירה מוסכמת על כולם. הקטלית - חלק בבהמה שנמצא מעל הירכיים.

ביאורים

לא פעם נראה לנו שככל שאדם מחמיר ומקשה על עצמו יותר, כך הוא 'רציני' יותר. נגד גישה זו יוצא ריה"ל למלחמה של ממש. הטענה שעליה חוזר מלך הכוזרים היא טענה מוסרית: הרי עושה רושם שהקראים מכניעים את עצמם יותר. נראה שהם לא מוותרים לעצמם ועושים את ציוויי התורה גם אם אינם נוחים ונעימים להם. אלא שריה"ל מלמד אותנו כיצד יש לבחון את המחמיר. חומרה יכולה לנבוע מעמדה רצינית וזהירה כלפי ציווי אך היא עלולה לנבוע גם מחוסר ידיעה. חוסר הידיעה מוביל את האדם להחמיר על עצמו מספק. ככל שאדם סומך יותר על שיקול דעתו ומנסה לבחון כל מקרה לאור הבנתו האישית בלבד הוא עלול להיקלע לספקות רבים. הספק נובע מחוסר בהירות כיצד יש לנהוג. לעומת זאת, כאשר ישנה מסורת ברורה, מה יש לעשות, כמה ואיך, הספק נמוג וה'עצבנות' המחמירה מתפוגגת. עבודת ה' אינה מובילה ללחץ. אדרבה, היא אמורה לגרום רגיעה ולשלווה. הרי את הדבר הזה ברור לי שאסור לעשות. זה מותר, ובמידה ויש ספק הוא בוודאי לא תופס את מרכז העבודה. בהקשר זה ישנו סיפור על רב מסוים שהגיע לשאול את הרב אברהם שפירא זצ"ל שאלה בהלכה. הרב שפירא שאלו בחזרה: מה נראה לו לפסוק בעניין? והוא ענה שמספק נראה לו לאסור. הרב שפירא אמר לו בגערה: 'בשביל מה מוניית להיות רב? לאסור יכול גם מי שלא למד. עליך לנסות לראות במקרה זה כיצד ניתן להתיר'. סיפור זה מדגיש עד כמה הבנה ובהירות בלימוד התורה יכולים לאפשר לאדם להכריע בספקות ולחיות בעולם של עבודת ה' שאיננה מביאה למועקה אלא לשמחה.

הרחבות

לא להאריך

והגלוי שבתורה סתום. זהו כלל שגם חז"ל קבעו בלימוד תורה שבעל פה "לעולם ילמד אדם לתלמידו דרך קצרה" (פסחים ג:). המהר"ל מסביר את החשיבות לכך שהתורה אינה מפורשת באריכות משתי סיבות: א. אם כל התורה שבעל פה הייתה כתובה כתורה שבכתב, אזי לא כולם היו לומדים בה מחמת אריכותה. ב. גם אם פירושי התורה היו כתובים בפירוש הייתה יכולה להיוולד טעות, משום שאנשים שאינם עוסקים בחוכמה היו מרשים לעצמם לפסוק לפי הבנתם השגויה. כשדברי תורה שבעל פה מסורים מדור לדור, יכול הרב ללמד את תלמידו כפי מדרגתו [תפארת ישראל סט]. כשם שאדם שלמד רפואה מספר לא יוכל לבצע ניתוח, כך יש חשיבות להעברת התורה במסורת מרב לתלמיד, ואי אפשר ללמוד מהספר בלבד.

נשמת ישראל

כי השענונת היתה על תורה שבעל פה. הרב קוק מסביר שלעם ישראל מדרגה מיוחדת שבגללה נתן לנו הקב"ה תורה שבכתב מן השמים. התורה אינה ספר בלבד אלא חיה בקרבנו (עין בטור אורח חיים קלט שמסביר ש"וחיי עולם נטע בתוכנו היא תורה שבעל פה"), ולכן מתוך יניקה מתורה שבכתב צומחת ומתפתחת בכל דור באופן טבעי גם תורה שבעל פה [אורות התורה א, ב]. עוד אומר הרב קוק, שהתוקף של דברי חז"ל אינו משום חכמתם בלבד אלא משום שעם ישראל, לאורך כל הדורות קיבל את דבריהם, וכל מי שמערער על דבריהם מוציא עצמו מן הכלל ולכן הוא ככופר בעיקר [אדר היקר עמוד לח].

שאלות לדיון

מהו המכנה המשותף לכל המלאכות שנאסרו בשבת?
מה מניע את הקראים לכפור בתורה שבעל פה ובמסורת ישראל?

הספקות בשמירת השבת

והייתי רוצה שיתן לי גבולות "אל יצא איש ממוקמו", האם הוא ביתו, או חצרו, או רשותו אם היו לו חצרות הרבה, או מבואו, או שכוונתו, או עירו, או תחום עירו, הואיל ומלת 'מוקום' משתפלת לאלה ויותר מאלה. והייתי רוצה שיתנה לי גדר המלאכה האסורה בשבת, ומה הוא המונע מהקולמוס והקסטה להגייה התורה, ומתיר לטלטל הספר הכבד והשלחן ושאר כלי המאכל, ולהאכיל האורחים, ולטרוח בכל מה שיתרחק המארח לאורחיו, והם במנוחה והוא בריגוע, ויותר מזה משרתיו ונשיו, וכבר נאמר: "למען ינוח עבדך ואמתך כמוך". ובמה תאסר רכיבת סוסי הגזיים בשבת, ובמה יאסר המסחר?

והייתי רוצה שידון בין שני בעלי דין מסדר "ואלה המשפטים" ו"כי תצא למלחמה". והגלוי שבתורה סתום, כל שכן הסתום, כי ההשענונת אמנם היתה על תורה שבעל פה. והייתי רוצה לראות הוראותיו ומשפטיו בכל הירשיות מפרשת בנות זלפחד, יתר על כן, מה איכות המילה והצייצית והספה? ויבאר לי מהיכן חיובו בתפלה לה? ומהיכן הוא מאמין שיש יעוד טוב ורע ושכר וענש אחר הפנות? ואיך דינם במצוות המתנגשות זו בזו, כמילה עם השבת והפסח עם השבת, מי נדחה מפני מי? וזולת זה ממה שתאריך זכירת כלליו, כל שכן פירושו. השמעת, מלך פוזר, על חבור של הקראים בדבר ממה שהזכרתי, שהוא בר סמך, מקבל, נמסר, שאין בו ביניהם מחלוקת, במקרה או בנקודת או בטעמים או באסור והתר או בדינים?

לו אמר הפוזרי: לא ראיתי ולא שמעתי עליהם, אבל אני רואה אותם משתדלים.

לו אמר הקבר: זה ממה שאמרתי לך על הסברה וההתחממות. והמתחממים בעבודה למלאכת השמים יותר משתדלים מעושי מלאכת ה' המצוים בה, מפני שאלה כבר מצאו מנוחה בקבלתם, ושקטו נפשותיהם, פמתהלך בעיר, ואינם מתכוונים להתנגדות מתנגד, ואלה פהולך במדבר, איננו יודע מה יפגש, והוא מתכוון בכלי נשק, מוזמן עצמו לקרב, מלמד למלחמה ומרגל בה. ואל יפליאך מה שאתה רואה מתקיימתם, ואל ירפה ידיך מה שאתה רואה מרפיון המקבלים, רצוני לומר: הרבניים, פי ההם בקשו מבצר להתבצר בו, ואלה שוכבים בשלח על ערשותם בעיר בצורה קדומה.

השתדלות הקראים נובעת מחוסר ביטחון

מה הוא המונע - מפני מה אסור. **במה -** מפני מה. **מסדר ואלה המשפטים -** על פי פשטי המקראות שבפרשת משפטים. **והגלוי שבתורה סתום -** אפילו דיני נזיקין שהאריכה התורה שבכתב בפרטיהם, אינם מבוארים ללא דברי חז"ל. **איכות המילה -** פרטי הדינים של ברית מילה. **משתדלים -** מתאמצים לקיים מצוות ומקפידים על שמירתם. **למלאכת השמים -** עבודת כוכבים ומזלות. **בקבלתם -** במסורת מהו רצון ה'. **תקיפותם -** הקפדת הקראים בקיום מצוותיהם. **הרבניים -** הנשמעים למסורת חז"ל. **ערשותם -** מיטותיהם.